

ПОЕТИКА

УДК 821.161.2–311.6

МОДЕЛЮВАННЯ ІСТОРИЧНОГО ФАКТУ В РОМАНАХ У ВІРШАХ А. ГУДИМИ

Валентина Петрівна Біляцька

valentina.p@i.ua

Кандидат філологічних наук, доцент

Кафедра української літератури

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Пр. Гагаріна, 72, 49010, м. Дніпропетровськ, Україна

Анотація. Досліджується художнє трактування історичного факту в романах у віршах Андрія Гудими „Устим Кармалюк”, „Северин Наливайко”, „Сповідь Мазепи”, прототипами головних героїв яких – відомі історичні особи. Автор посилається на реальні свідчення, літописи, артефакти, по-новому моделюючи їх у сюжеті, цитуючи, вводячи як епіграфи. Аналізовані романи у віршах відзначаються зверненням до етноментальних і народно-історичних джерел, розмаїтістю художньо-поетичних засобів, образів-символів, що сприяє репрезентації теми через узагальнюючу оцінку народу.

Ключові слова: роман у віршах, історичний факт, документ, моделювання, фольклор, Андрій Гудима.

Сучасний роман у віршах сприяє досягненню морально-етичних і духовних надбань нації, формує у свідомості особистості певну художньо-історичну концепцію. При цьому письменник мусить звертати увагу на факти історії як концептуальну ознаку, не лише репрезентуючи події, а й виписуючи „портрети” героїв. Особливістю романів у віршах Андрія Гудими „Устим Кармалюк” (1992), „Северин Наливайко” (1995), „Клекотіли орли” (1998), „Сповідь Мазепи” (2003) є розкриття художньої вартості історичних фактів, примноження засобів слова для зображення історичного тла, а документалізм – невід’ємна частина, потенційний естетичний і суспільний концепт, генологічною ознакою творів.

Свого часу М. Ільницький писав, що митець „в океані історії

шукає невідкритих островів духовного життя” і потребу читача годі вдовольнити „зображенням сцен, де герої вчиняють подвиги, виявляють безстрашність, відчайдушність, винахідливість, кмітливість, сказати б тактичного характеру, де мотиви дії персонажів зрозумілі самі собою.

Письменник намагається творити характери, які втілюють не лише лицарські риси, волелюбність, а й розум, здатність осмислювати свою епоху і себе в тій епосі” [7, с. 170].

Саме із цією метою А. Гудима вдався до моделювання історичного минулого в романах у віршах. У передмові до збірки „На віттар волі” (1999) він так пояснює задум написати твори: коли в Україні оновлені сили прагли зробити її європейською державою, а дехто з великодержавців заявив, що „Національна ідея не спрацювала”, тоді виникла потреба писати, переписувати, скріплювати єдиним духом незборимий народ, „котрий не забуває свою історію і робить з неї мудрі висновки” [3, с. 6]. І письменник по „самісіньку душу занурився в коротке, як спалах блискавиці, мужнє життя” [3, с. 6] Максима Залізняка та Івана Гонти, Северина Наливайка, який „за крок од поверженого Косинського зупинився в нерішучості” [3, с. 5].

Прототипами головних героїв його творів є відомі історичні особи – Устим Кармалюк, Северин Наливайко, Максим Залізник, Іван Гонти, Іван Мазепа, які протягом „посмертного” існування як у народному, так і в художньому слові мали неоднозначне суперечливе трактування, їхні життєписи були суттєвим допоміжним тлумаченням історичних подій і фактів.

Романи у віршах А. Гудими малодосліджені, про них згадувалось лише в контексті розкриття історичної проблематики, поетики образу (В. Біляцька, Л. Романенко, Л. Сакаль-Лісніченко), а художнє трактування історичного факту в романах у віршах „Устим Кармалюк”, „Северин Наливайко”, „Сповідь Мазепи” не були об’єктом наукового розгляду. Тому мета статті – виокремлення й **осмислення** художньої інтерпретації історичного факту в романах у віршах А. Гудими, виявлення своєрідності їх „нового прочитання”.

Особливих авторських пошуків вимагають зафіксований факт, документ, наукове дослідження зображеного часу, що робить художній твір не ілюстрацією історії, а її переживанням, адже одна і та ж подія може бути неоднозначно, по-різному потрактована письменниками. У „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” зазначено, що факт – це „1. Дійсна, не вигадана

подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді. <...> // Те, що є матеріалом для певних висновків і відповідає об'єктивній дійсності. <...> 2. Реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує" [1, с. 1526]. На деяких невігаданих подіях, художньо змодельованих А. Гудимою в романах у віршах, ми й зупинимось детальніше.

Багатий на історичні факти, офіційні свідчення його роман „Сповідь Мазепи”. У назву твору письменник виніс жанрове маркування – сповідь, – що передбачає суб'єктивізацію, психологізм оповіді, акцентує на граничній відвертості ліричного героя, відповідно, й авторської. Роман у віршах складається з десяти розділів, до кожного з них, поряд з ілюстрацією з альбому „З української старовини”, подається епіграф, часто із цитуванням історичних джерел. Перший розділ „Ох, булава..” починається історичною довідкою: *„Червня 25 дня року 1687 поблизу р. Коломак гетьманом обрано Івана Мазепу. І йому веліла Москва: „дабы службу и радение показати”, збудувати шанці на р. Самары, Орелі... старшина вінує Мазепу, та без чолобиття гетьмана нема. А Москва тим часом захлинилась у боротьбі за престол між Софією і Петром”* [4, с. 3]. У ньому, відповідно, ідеться про обрання гетьманом Івана Мазепу і його роздуми над долею України під владою Москви, яка, мов „кліщами”, вчепилася за горло.

Десятий, заключний розділ „Агій! Полтаво!.. ” розповідає про поразку Мазепи в бою під Полтавою, втечу й останні дні життя в Бендерах та застереження не чекати кращого буття: *„27-день червня року 1709. З Полтавською баталією Україна втратила все: і волю, і долю свою. Залишився незнищимий дух Мазепи... Недужий гетьман б'ється з важкими думками та спогадами на берегах Дністра, востаннє молиться за Україну, аж поки сонце розкраяло буття навпіл: у північній – він, у сірому присмерку – побратими його”* [4, с. 148].

Деякі епіграфи роману у віршах не мають точної дати, але в них згадуються історичні особи, акцентується на їхніх вчинках, зафіксованих у козацьких літописах, достовірних джерелах, народних творах. Наприклад, у другому розділі „Ворохобна Україна” – *„...До всього неспокою і нашестя сарани – ще й невгамовний канцелярист Петро Іваненко (Петрик) підбиває Січ до непослуху”* [4, с. 18]; у четвертому „Печалить сором гірше від жалю” – *„Клекоче Правобережна Україна. ...Абазин гине, Самусь та Іскра складають клейноди, „милість” царя жене Палія в Сибір.*

Мазену безсонними ночами хапає страх: а хто страшніший – мертві чи живі?” [4, с. 52].

Варто відзначити, що домінантним засобом зображення головного героя у творі є ретроспекція на тлі якоїсь історичної події чи факту, це – розлогі *спогади*: „Життя моє – на вівтарі ідеї. / Давно Україна вийшла б з небуття, / Коб’ не було у неї Кочубеїв” [4, с. 97]; *роздуми*: „Це поки що – думки / Звестися важко, впавши навколінці. / А сильних нас, не те що чужаки, / Не хочуть мати навіть українці” [4, с. 7]; *хворобливі марення*: „Гей, джуро, де ти? Приведи коня. / Баского, джуро. Як саме світання. / У поцейбіччі гомінкого дня / Най заірже. Заклично. І востаннє” [4, с. 156] тощо.

Завдання автора при написанні твору, наголошує Л. Гінзбург, розкрити в події „<...> латентну енергію історичних, філософських, психологічних узагальнень, тим самим перетворюючи їх на знаки цих узагальнень. Він прокладає шлях від факту до його значення. І у факті тоді пробуджується естетичне життя; він стає формою, образом, представником ідеї” [2, с. 11].

Реконструючи історію в художніх образах, А. Гудима посилається на реальні свідчення, документи. Особливим чинником твору, у якому прототип головного героя історична особа, є відбір історичних фактів, як фундаменту художньої правди, і відповідно, позиції письменника. „Кожна нова інтерпретація, – на думку О. Червінської, – це нова концепція, що висловлює історичне мислення її автора” [12, с. 151].

Л. Романенко, досліджуючи образ Устима Кармалюка як історичної постаті в українській літературі та фольклорі, пише: „Однією з визначальних рис української літературної кармалюкіани є поглиблення філософського осмислення історичних подій, зображення отамана в контексті гуманістичних канонів сучасності” [10, с. 19]. Дослідниця умовно ділить твори на три групи: 1) у яких побудова сюжетів, конфліктів, зображення персонажів строго підпорядковується правді факту, документальній адекватності; 2) акцентується на відображенні реальних подій і осіб, де історія виступає лише тлом, поступається місцем авторській фантазії, що значною мірою „притлумлює” вагу історичного факту; 3) практично позбавлені історичного, документального підґрунтя [10]. Поводячись вільно з історичним матеріалом, письменники послуговувалися ним або з метою стимулювання власної уяви, або для увиразнення образів і сюжетів, узятих з уснопоетичної традиції.

Усі три частини роману у віршах „Устим Кармалюк” починаються посиленням на судові акти, архівні матеріали із зазначенням ключових для змісту дат: I частина „За Сибіром сонце сходить” – 21 жовтня 1822 року (**З журналу Подільського губернського правління** „Из особого же сведения, вытребованого справкою из Каменецкой градской полиции значит, что Казанский ордонансгауз от 3-го июля 1819 года № 438... уведомил... колодники Устим Карманюк вместе с Данилом Хроном из путевой тюрьмы учинили побег... Устин же, Михайлов сын, Карманюк, примет таковых: лет от роду 20, росту 2-х аршин 6,1/2 вершков, лица круглого, носа умеренного, волосов на голове, бровях, усах и бороде светлорусых, глаз голубых, родом Литинского повета из с. Головчинец, крестьянин...”) [5, с. 265];

II частина „Чорні хмари” – 1832 року 17 травня (**З наказу Київського губернатора міській і земській поліції** „Содержащийся в литинской градской тюрьме важный преступник с 14 на 15 число истекшего апреля бежал; приметы оного: росту большого, сложения плотного, волосы светлорусые, лицо кругловатое, глаза серые, во рту в нижней щеке передний зуб выбит, говорит русским, польским и еврейским языками... лет 47”) [5, с. 317];

III частина „Ой, не лети, орлице” – 1835 року 23 серпня (**З оповіщення Летичівського земського суду** „Сего м-ца с 12-го на 13-е число ночью злоумышленники, вооруженные в ружья, пики, пистолы и ножи, напав на посесоршу селения Красносиолки 2-жу Поплинскую, ограбили ее... Главный же сих злоумышленников Юстин Карманюк... росту умеренного, собой плотен, на лице почернел, волосов темных, кои напускает дабы закрыть клеймовые знаки...”) [5, с. 350].

Ці документальні підтвердження-епіграфи перед кожною частиною налаштовують реципієнта на достовірність й узагальнено входять у художню тканину твору, окреслюють його хронотоп (1822–1835 роки), набувають додаткового свідчення тогочасних подій. А. Гудима в романі у віршах не вдається до детальних описів методів боротьби Кармалюка з панамі, втечі з каторги від конвоїв, він репрезентує причини. Ще після першої втечі з каторги Устим вирішив нести „хрест важких митарств” заради вбогого люду: „Довкола люди – мов причинні, / Сваюля дика, люте зло. / Сваюля. Панська воля... Ти їх / Спізнав, поганьблений клеймом” [5, с. 353].

Не погоджуємося із твердженням Л. Романенко, що недоліком роману у віршах „Устим Кармалюк” є надмірна увага до особистого життя ватажка, що провідною у творі є тема жіночої зради і ревнощів. „Складається враження, що боротьба Кармалюка пов’язана виключно з жіноцтвом, що без нього месник не став би виразником народних ідей” [10, с. 18]. Звичайно, особисте життя героя не обійдене увагою, лірично поданий „любовний трикутник”. Але друга і третя частини – це розповідь про боротьбу месника з поневолювачами, переховування від переслідувань, мрії залучити якомога більше однодумців до своїх загонів: „Як сподівався, ждав повстання – / Страшного, лютого!... Нема... / Палив. Надіявся, що іскри / По всім Поділлі рознесе” [5, с. 351].

На наше переконання, у сюжеті романів у віршах робиться акцент на суспільному, а не приватному житті Устима Кармалюка, Северина Наливайка, Івана Мазепи. Про них написані сотні художніх творів, починаючи з різних жанрів усної народної творчості, переважно історичних, чисельність інтерпретацій неможливо точно вирахувати, про кожного вже створено *метатекст*. І щоразу наступне моделювання факту їхнього життя подається на тлі подій в Україні, як достеменність, пропущена через окрему людську долю в пам’яті народу.

Детальніше зупинимось на історико-культурному феномені образу українського народного гетьмана Северина Наливайка (1560–1597), на подіях і фактах, пов’язаних із його боротьбою, в художньому осмисленні А. Гудими. Діяння цієї непересічної особистості були об’єктом художньої інтерпретації в різних історичних жанрах, особливо в романах: П. Голоти „Наливайко, або Часи лихоліття в Малоросії” (1833), І. Ле „Северин Наливайко” (1940), В. Кулаковського „Северин Наливайко” (1978), М. Вінграновського „Северин Наливайко” (1996); історичній повісті Ю. Сороки „Северин Наливайко” (2010). Менше представлений образ у ліро-епосі – дума (поема) П. Куліша „Солониця” (1862), поема К. Рилєєва „Наливайко” (1825), роман у віршах А. Гудими „Северин Наливайко” (1995). Як бачимо, майже в усіх творах у заголовок винесене ім’я головного героя й тяжіє до конкретнішого відтворення його історичної значимості.

Художнє моделювання історичної постаті Северина Наливайка в контексті національного минулого України було об’єктом вивчення науковців (А. Віннічук, І. Дзюба, Г. Полещук, В. Приходько, О. Проценко, Л. Ромащенко, М. Сиротюк, Л. Собчук

та ін.), але про роман у віршах А. Гудими згадувалося побіжно лише в праці Л. Сакаль-Лісніченко „Еволюція художнього бачення образу Северина Наливайка в українській літературі ХІХ – поч. ХХІ ст.”, де зазначено, що цей твір – творчий переспів роману І. Ле [11, с. 8], з чим дуже важко погодитися.

З цього приводу можна навести твердження О. Червінської, що історична особа, яка стала літературним персонажем, має ряд проблем, найбільш суттєві – „обов’язкова „обтяженість” факту вимислом (проблема синтезу об’єктивного і суб’єктивного в кожному варіанті відомої фабули), особливості сприйняття традиційного образу і його відповідних інтерпретацій у різних часових контекстах” [12, с. 150]. Цей аспект необхідно враховувати й не зводити до однотипності смаків, думок й освіченості, які формують кожного окремого реципієнта. Навіть у науці уявлення про будь-якого історичного героя, як і про будь-який історичний факт, не може бути усталеним. „Якщо шукати в чому-небудь закономірності, так це в тому, до яких художніх форм тяжіє кожен конкретний образ” [12, с. 150].

Романи у віршах А. Гудими „Клекотіли орли”, „Устим Кармалюк”, „Северин Наливайко” написані в народнопоетичному стилі. Це, однак, не означає, що вони позбавлені достовірних фактів, навпаки, відзначаються інтроспекцією душі текстового суб’єкта, і, головне, зверненням до етноментальних, народно-історичних джерел. Кожен жанр усної словесності, на думку В. Проппа, характеризується особливим ставленням до дійсності й засобом її художнього зображення. В одних жанрах вона відображена лише в загальних рисах поза волею виконавця, в інших – цілком конкретно, „у них описуються історичні події, місцезнаходження, персонажі” [9, с. 121].

Так, твори А. Гудими за ритмомелодикою нагадують народну пісню (історичну, суспільно-побутову та родинно-побутову) з розмаїтістю художньо-поетичних засобів, образів-символів, уведенням у текст зразків фольклорної лірики. Навіть частини романів названо рядками народних пісень: „Рукодайний слуга”, „Не притоміться, коні вороні...”, „Ой ти, воле, рідний краю” („Северин Наливайко”); „За Сибіром сонце сходить”, „Чорні хмари”, „Ой не лети, орлице” („Устим Кармалюк”); „Благовіст”, „І закипів пекельний біль”, „Танець вогню і мечів” („Клекотіли орли”). Такий стиль допомагає репрезентації теми через узагальнюючу народну оцінку.

Головний герой роману у віршах „Северин Наливайко” зображений у руслі народнопоетичних канонів, певною мірою романтизованим: *красенем*, від погляду якого стискалося серце молодиць і дівчат (Орися, Барбара): „Він увійшов... Як вітер степовий! / Сахнув, як промінь, карою смагою” [6, с. 44]; „*вправним вояком із вояк*”: „То не рубака – суций дідько, / Коли при шаблі й на коні. / А ще як засміється дико – / Аж попід шкірою мороз” [6, с. 57]; *авторитетом серед народу*: „Ледача челядь. З Наливайковим / Ім’ям поганим на вустах” [6, с. 82]; лише у *ворогів* „А посмішка!.. А той оскал пекельний, / Що в Северина грали на вустах!... / У божевілья кидали. Смертельний / В ротмайстрів поселяли страх” [6, с. 125]. Це приклад того, що народна фантастика є „живим виявом народного духу, і може послужити міцною основою для втілення цілком сучасних художніх ідей” [7, с. 184].

Історичний факт у літературі існує через триєдність: „документ – уява – інтертекст” з конкретною семантичною наповненістю внутрішнього світу твору, якщо він „енергомісткий”, то переростає в подію, явище. У жодному з художніх творів про Наливайка письменники не обходять увагою бій під П’яткою. У „Северині Наливайку” головний герой подається не в період свого формування, а вже в період становлення. Саме після бою під П’яткою, про участь в якому до кінця життя шкодував, Северин покидає двір князя Острозького й іде боронити православний народ і Україну:

Його Вкраїна – тиха і боляща.
Крий Боже – ні! – не це його ляка,
А – віра! віра! – вмерла чи жива ще?!
Зведись, народе зганьблений, з колін.
Не кара Божа і не вада – бідність.
На сполох скоро обізветься дзвін –
В крові розбудить прадідівську гідність [6, с. 39].

„Історична особа – це завжди явище своєї епохи, хоча кожен письменник, звертаючись до образу, дивиться на особистість з точки зору свого часу. Можна сказати, що в тому, як інтерпретується який-небудь героїчний вчинок у художньому творі, виявляється світоглядна суть підходу до нього” [12, с. 148]. У романі у віршах інтерпретовано історичні події, які мали доленосне значення не тільки для Наливайка, а й усієї України – бій під П’яткою, діяння князя Острозького, страта Косинського:

„Вишневецький у Черкасах / Його повинну голову відтяв” [6, с. 68], підступне схоплення Наливайка й видача його полякам. А. Гудима в „Северині Наливайку” переконливо показав, що наростання народного спротиву з кожним днем зростало в суспільстві й нікого не залишало байдужим, навіть „Симон Пекалід (і шаблю!) гострить” [6, с. 53]. С. Пекалід (1567 – 1601) – це придворний поет князя Острозького, уривки творів якого „цитуються” в описі подій під П’яткою: „...Люта зима, / Й по дорогах у заметі йти було важко, / Все ж козаки / До фатальної П’ятки добралися швидко / Брами в’їзні / Укріпили і двері усі зачинили... / Тридцять гармат довгоствольних / Поблизу ровів розмістили, / ...Призвідник походу Косинський / Швидко під’їхав” [6, с. 58].

А. Гудима підкреслює, що головний герой був не тільки свідком і учасником скоєного під П’яткою, але й розкриває причини, чому Наливайко пішов у той бій. Він не довіряв Косинському, який умів „оголити рани й ропою бризнуть на козацький біль” [6, с. 54], і воював не для того, щоб „люди від панства боронити”, а щоб „від князя визволить себе” [6, с. 54], щоб „булаву козацької України / Здійняти вище київських хрестів” [6, с. 55]. Підтвердження цьому – думка Д. Яворницького: „У боротьбі Лободи й Наливайка з поляками значно чіткіше виявилися причини ворожнечі, ніж у боротьбі Косинського” [13, с. 108].

Трагедію під П’яткою письменник зобразив не описом батальних сцен, а констатацією наслідків – *цитуванням* твору С. Пекаліда: „Лави зчепилися міцно, / І бій розпочався жахливий, / Серце забилося, / Палає душа, кипить розум од люті... / Тут гаківниці із паш / Викидають вогонь смертоносний, / Там із гармат вилітають / Од іскри жахливі ядра... / табір острозький в безладді, / Зруйновано табір козацький” [6, с. 60]; *відтворенням* загальнолюдського горя: „Сім днів у П’ятці – траур і костри – / Батьки синів, / Сини батьків хоронять. / І три могили братські – аж три! – / Пішли загиблі в безвість – до Харона” [6, с. 64].

Серед причин, що підняли невдоволений український люд на боротьбу проти поляків у цей період, Д. Яворницький в „Історії запорозьких козаків” назвав три: станова, економічна та релігійна, зазначивши: „... для українського народу зневаження прадідівської православної віри завжди слушно вважалося найгіршою і найтяжчою з усіх образ. А що про образу православ’я йшлося при боротьбі козаків під проводом Наливайка з поляками – це видно з нападів козацького ватажка на костьоли, на маєтки уніатського

єпископа Терлецького та його брата, на панів – прихильників унії” [13, с. 109].

Відомо, що брат Северина Наливайка, Дем’ян, був його наставником, викладав у Острозькій колегії, згодом став настоятелем соборної Богоявленської церкви в Острозі, „духівником дворовим” князя Острозького. У романі у віршах і Дем’ян, і князь переймаються долею „православного люду”, і після бою під П’яткою він наказав відправити „по вбієнних тризну”, і в народі проповідувати „казання” правди: „– На бунт, панотче. До мирян виходь. / Щоб те казанья... кожного достало” [6, с. 67]. Але не тільки казаньям Дем’ян Наливайко боровся. За твердженням Д. Яворницького, були наїзди священика, „вченого захисника православ’я, на маєтки польських духовних і світських осіб, прихильників унії” [13, с. 109].

А. Гудима не вдається до розлогої інтерпретації легенд та свідчень про смерть героїв. Наприклад, підступне вбивство Кармалюка подано так: „Прокинсья, люде! / Батька вбили!... / Заплакав пугач під вікном” [5, с. 389], за Наливайка сказано, що він отримав зашморг з-за спини через заздрощі і зраду „вірнопідданих рабів” [6, с. 146]: „– Землі не нашої падлюки! / Вкраїни вишкребки слабі! / Мені ви заламали руки – / А душу в’яжете собі” [6, с. 147].

Моделюючи історичні події та життя відомих осіб у романах у віршах, А. Гудима прагнув подати їх нову художню версію, щоб привернути увагу сучасного реципієнта до минулого. Історична тема, на переконання М. Ільницького, – „посилено пульсуюча думка, а не лише опис, відтворення подій та фактів. Наша література дозріла до художнього відображення історії духовної, історії мислячої, історії ідей” [7, с. 184].

Ми виокремили кілька аспектів, які визначають своєрідність моделювання історичних фактів у аналізованих романах у віршах А. Гудими. По-перше, сюжети „Устима Кармалюка”, „Северина Наливайка”, „Сповіді Мазепи” побудовано не на окремому історичному факті, а на найвиразніших подіях тогочасся, пов’язаних із головними героями та буттям українського народу. По-друге, до частин романів автор добирає епіграфи з документальних джерел, які інтерпретуються в тексті крізь призму життя і діянь Івана Мазепи, Устима Кармалюка. По-третє, фабульно-просторову основу творів розширюють другорядні персонажі в оточенні головних героїв, які мають реальних прототипів (Северин Наливайко – Костянтин Острозький, Дем’ян

Наливайко, Симон Пекалід, Ян Замойський, Григорій Лобода; Іван Мазепа – Орлик, Гордієнко, Сулима, Войнаровський, Чуйкевич; Устим Кармалюк – Рудковський, Данило Хрін, Юрко Самков, Михайло Борщук). По-четверте, уведення в текст зразків фольклорної лірики, назва частини романів рядками народних пісень дає узагальнюючу правдиву народну оцінку.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л. Я. Гинзбург. – Изд. 2-е. – Л. : Худож. лит., 1976. – 448 с.
3. Гудима А. На вівтар національної ідеї / А. Гудима // На вівтар волі. Поеми, романи у віршах. – К. : Український письменник; Вир, 1999. – С. 5–6.
4. Гудима А. Д. Сповідь Мазепи : роман у віршах / А. Д. Гудима. – К. : Логос, 2003. – 158 с.
5. Гудима А. Д. Устим Кармалюк / А. Д. Гудима // На вівтар волі. Поеми, романи у віршах. – К. : Український письменник; Вир, 1999. – С. 265–390.
6. Гудима А. Д. Северин Наливайко / А. Д. Гудима // На вівтар волі. Поеми, романи у віршах. – К. : Український письменник; Вир, 1999. – С. 37–149.
7. Ільницький М. Історія мисляча / Микола Ільницький // На перехрестях віку : у 3 кн. – К. : ВД „Києво-Могилянська академія”, 2008. – Кн. 1. – С. 170–184.
8. Леп’явко С. Наливайко і повстання 1591–1596 рр. у пам’яті сучасників і нащадків / С. Леп’явко // Український історичний журнал. – 1992. – № 2. – С. 131–138.
9. Пропп В. Я. Об историзме фольклора и методах его изучения / В. Я. Пропп // Фольклор и действительность. – М. : Наука, 1976. – С. 116–131.
10. Романенко Л. В. Устим Кармалюк як історична постать в українській літературі та фольклорі : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / Л. В. Романенко. – К., 2009. – 22 с.
11. Сакаль-Лісніченко Л. М. Еволюція художнього бачення образу Северина Наливайка в українській літературі ХІХ – поч. ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / Л. М. Сакаль-Лісніченко. – К., 2014. – 20 с.
12. Червинская О. В. Функциональная специфика творческого восприятия исторической личности (Жанна д’Арк в современной общеевропейской и французской литературной традиции) // Питання літературознавства. – Чернівці : Рута, 1995. – Вип. 2. – С. 145–159.
13. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д. І. Яворницький ; [перекл. з рос. І. І. Сварника]. – Львів : Світ, 1991. – Т. 2. – 392 с.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО ФАКТА В РОМАНАХ В СТИХАХ А. ГУДИМЫ

Валентина Петровна Биляцкая

valentina.p@i.ua

Кандидат филологических наук, доцент

Кафедра украинской литературы

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,

Пр. Гагарина, 72, 49010, г. Днепропетровск, Украина

Аннотация. Исследуется художественная трактовка исторического факта в романах в стихах Андрея Гудимы „Устим Кармалюк”, „Северин Наливайко”, „Исповедь Мазепы”, прототипы главных героев которых – известные исторические личности. Автор ссылается на реальные сведения, летописи, артефакты, по-новому моделируя их в сюжете, цитируя, вводя в качестве эпиграфов. Анализированные романы в стихах отличаются обращением к этноментальным и народно-историческим источникам, разнообразием художественно-поэтических элементов, образов-символов, что способствует репрезентации темы посредством обобщающей оценки народа.

Ключевые слова: роман в стихах, исторический факт, документ, моделирование, фольклор, Андрей Гудыма.

THE MODELLING OF HISTORICAL FACT IN A. HUDYMA'S NOVELS IN VERSE

Valentyna Bilyats'ka

valentina.p@i.ua

Department of Ukrainian Literature

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University y

Gagarin Ave., 72, 49010, Dnipropetrovsk, Ukraine

Abstract. The article deals with A. Gudyma's novels in verse “Ustym Karmalyuk”, (1992), “Severyn Nalyvayko” (1995), “Mazepa's Confession” (2003). The paper reveals that the peculiarity of these works is not the historic facts reconstruction but the augmenting the means of artistic expression for displaying the historical background though the documentary is an integral part and a genological feature of the works.

Reconstructing the history in images A. Hudyma presents the characters on the events background. Although these heroes had already been the artistic interpretation subject before, but they have not found a proper assessment, because they are famous historical personalities – Ustym Karmalyuk, Severin Nalyvayko, Maxim Zalizniak and Ivan Gonta, Ivan Mazepa, and even in their “posthumous” existence they were interpreted ambiguously and contradictory both in the folklore and literary expression. A. Hudyma's novels in verse are unexplored despite the fact the scholars mentioned them in the context of problems (V. Bilyatska) and

image (V. Bilyatska, L. Romanenko, L. Sakai-Lisnichenko) disclosure but the artistic interpretations of historical fact have not been the object of scientific review.

The author refers to the works of real evidence, chronicles, artifacts, works of folklore, he models this material in the story by citing, giving the titles and epigraphs. For example, “Mazepa’s Confessions” consists of six chapters, to each of them, along with the artwork from the album “The Ukrainian antiquity”, there is an epigraph quoting the historical sources. Each part of the novel in verse (three) “Ustym Karmalyuk” begins with the citing court records, archival materials with the date where the latter is the key to the matter. The work “Severin Nalyvaiko” interpreted the events that had crucial importance not only for Nalyvaiko, but for whole Ukraine – the battle near Pyatka, the Ostrog Prince’s actions, the execution of Kosinski by Vyshnevetsky in Cherkasy, the insidious grip of Nalyvaiko and the issuance of him to the Polish.

The article reveals such features of A. Hudyma’s novels in verse as philosophical manner, the appeal to ethnomental, folklore and historical and documentary sources, the diverse of artistic and poetic devices, image-symbols, it stresses the importance of all of them in the theme representation through the folklore images.

Key words: novel in verse, historical fact, document, image, model, prototype, folklore, Andriy Hudyma.

References

1. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoï ukrains'koï movy* [Big Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language]. Kyiv, Irpin, 2005, 1728 p. (in Ukrainian).
2. Ginzburg L. Ia. *O psikhologicheskoi proze* [About The Psychological Prose]. Leningrad, 1976, 448 p. (in Russian).
3. Hudyma A. D. Na vivtar natsional'noyi ideyi [On The Altar of The National Idea]. In: *Na vivtar voli. Poemy, romany u virshakh*. Kyiv, 1999, pp. 3–6. (in Ukrainian).
4. Hudyma A. D. *Spovid' Mazepy: Roman u virshakh* [Mazepa’s Confession: Novel in verse]. Kyiv, 2003, 160 p. (in Ukrainian).
5. Hudyma A. D. Ustym Karmaliuk [Ustym Karmalyuk]. In: *Na vivtar voli. Poemy, romany u virshakh*. Kyiv, 1999, pp. 265–390. (in Ukrainian).
6. Hudyma A. D. Severyn Nalyvaiko [Severyn Nalyvaiko]. In: *Na vivtar voli. Poemy, romany u virshakh*. Kyiv, 1999, pp. 37–149. (in Ukrainian).
7. Il'nyts'kyi M. Istoriia mysliacha [The thinking history]. In: *Na perekhrestyakh viku*. Kyiv, 2008, vol. 1, pp. 170–184. (in Ukrainian).
8. Lepiavko S. Nalyvaiko i povstannia 1591–1596 rr. u pamiaty suchasnykiv i nashchadkiv [Nalyvaiko and the rebellion of 1591–1596 in the memory of his contemporaries and successors]. *Ukrains'kyi istorychnyi zhurnal*, 1992, no. 2, pp. 131–138. (in Ukrainian).

9. Propp V. Ya. Ob istorizme fol'klora i metodakh ego izucheniia [About the historicism in folklore and its methods of study]. In: *Fol'klor i deistvitel'nost'*, Moscow, 1976, pp. 116–131. (in Russian).
10. Romanenko L. V. *Ustym Karmaliuk iak istorychna postat' v ukraïns'kii literaturi ta fol'klori* [Ustym Karmalyuk as a historical figure in Ukrainian literature and folklore]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian literature). Kyiv, 2009, 22 p. (in Ukrainian).
11. Sakal'-Lisnichenko L. M. *Evoliutsiia khudozhn'oho bachennia obrazu Severyna Nalyvaika v ukraïns'kii literaturi XIX – poch. XX st.* [The artistic vision evolution of the image of Severyn Nalyvaiko in Ukrainian literature of 19 – early 21 century]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian literature). Kyiv, 2014, 20 p. (in Ukrainian).
12. Chervinska O. V. Funktsional'naia spetsyfika tvorcheskogo vospriiatia istoricheskoi lichnosti (Zhanna d'Ark v sovremennoi obshcheevropeiskoi i frantsuzskoi literaturnoi traditsii) [The functional specificity of creative perception of historical person (Joan of Arc in modern European and French literary tradition)]. *Pytannia literaturoznavstva*, 1995, no. 2, pp. 145–159. (in Russian).
13. Yavornytsky D. I. *Istoriia zaporiz'kykh kozakiv* [Zaporozhye Cossacks History]. Lviv, 1990–1991, vol. 2, 392 p. (in Ukrainian).

Suggested citation

Bilyats'ka V. Modeliuvannia istorychnoho faktu v romanakh u virshakh A. Hudymy [The Modelling of Historical Fact in A. Hudyma's Novels in Verse]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2015, no. 92, pp. 47–60. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 25.10.2015 р.